

Mededingingsbeleid op klompen

Het anti-kartel- of mededingingsbeleid staat de laatste tijd weer meer in de belangstelling. Veel publiciteit krijgen de hoge boetes die de EG uitdeelt voor overtreding van haar artikelen 85 en 86. Daarnaast trekt de nieuwe fusiegolf en de tegelijk optredende, tegengestelde, verzelfstandigingsbeweging de aandacht. Meer op de achtergrond is van belang dat directe overheidssturing en overheidsproductie minder populair zijn. De her- en opwaardering van het marktmechanisme maakt de vraag naar de voorwaarden voor een goed funktionerend marktmechanisme weer aktueller. En het is bij uitstek de taak van de mededingingspolitiek om te waken over het goede verloop van het marktproces, om te oordelen over concurrentiebepalingen. Deregulering dient in ieder geval samen te gaan met voldoende overheidszorg voor het marktmechanisme zelf.

In Nederland komt de toegenomen belangstelling vooral tot uiting in de discussie over de vigerende Wet Economische Mededinging (WEM) en de achterliggende economische theorievorming. Over de uitvoering van het mededingingsbeleid valt niet veel te melden omdat er nauwelijks wordt opgetreden op basis van de WEM. Geelhoed oreerde over met name dit deel van het economische beleid dat de "praktische betekenis het onbeduidende nadert" (Geelhoed, 1985, 3). Opnieuw is nu de vraag aan de orde of de WEM en het achterliggende misbruikprincipe voldoende mogelijkheden bieden voor een slagvaardig beleid. Dit is ook de belangrijkste vraag in dit artikel. Daarbij wordt tevens het recente 'aktiviteitenplan mededingingsbeleid' van staatssecretaris Evenhuis van Economische Zaken beoordeeld.

Om deze vragen te beantwoorden gaan we eerst meer in het algemeen in op het doel van het mededingingsbeleid en de belangrijkste economisch-theoretische dilemma's op haar terrein. Aan de hand van een discussie over de verschillende wetgevingsprincipes proberen we daarna enkele algemene konklusies te trekken. Na deze algemene analyse komt de Nederlandse situatie aan bod.

---

* Luc Peeperkorn is werkzaam bij de vakgroep SEB/Economie van de Fakulteit der Sociale Wetenschappen, Erasmus Universiteit Rotterdam. Speciale dank is de auteur verschuldigd aan prof. dr. W.A.A.M.

de Roos die, kort voor zijn plotselinge overlijden, een eerdere versie kritisch heeft becommentarieerd. Drs. H.R.J. Vollebergh leverde eveneens door zijn kritiek een waardevolle bijdrage.

Doel van het mededingingsbeleid

Het mededingingsbeleid heeft tot taak te waken over de gezonde of effectieve werking van het marktproces door te oordelen over concurrentiebepalingen. Het is echter niet eenduidig bepaald wat gezonde of effectieve marktwerking betekent. Bekend is in dit verband de verzuchting van Mason: "There are as many definitions of 'effective' or 'workable' competition as there are effective or workable economists." (Mason, 1957, 381)

Kort gezegd verschilt wat men verstaat onder gezonde marktwerking of effectieve concurrentie doordat:

- de invulling afhangt van niet-ekonomische waarderingsoordelen. Bepalend is wat men maatschappelijk nuttig acht. Als bijvoorbeeld toenemende concentratie op een markt gepaard gaat met verhoogde technologische ontwikkeling maar ook verlaagde statische efficiëntie, dan verandert de balans tussen consumeren nu en in de toekomst. Uiteindelijk is het een politieke vraag en een kwestie van konsumenten om uit te maken wat men nu en in de toekomst wil consumeren.
- de invulling onzeker is, daar op de gekompliceerde vraagstukken rond concurrentie en de invloed van marktform en marktgedrag op de uitkomsten van het ekonomisch proces (nog) geen eenduidige antwoorden zijn geformuleerd door de (ekonomische) wetenschap.

Het is om deze twee redenen dat de ekonomische wetenschap niet de beste of ideale mededingingspolitiek kan bepalen.¹ Wel kunnen we uit de mededingingswetgeving en -praktijk van verschillende landen de door de politiek geformuleerde doelstellingen van het mededingingsbeleid destilleren. De doelstellingen die in de wetsteksten zijn opgenomen zijn, zoals mocht worden verwacht, nogal algemeen en vaag. Genoemd worden termen als gezonde concurrentie, algemeen belang, efficiëntie, ekonomische groei en werkgelegenheid. In de WEM wordt bijvoorbeeld alleen het 'algemeen belang' als doel en graadmeter van overheidshandelen genoemd. De werkelijke beweegredenen en motieven voor een wet vinden we eerder door verder te kijken, naar de discussies rond de aanname ervan en naar de belangen die ermee worden beschermd of geschaad. Als eerste en belangrijkste motief voor mededingingswetgeving noemen we het beschermen van de konsument tegen monopolist en kartel die hun macht kunnen gebruiken om de winst te verhogen ten koste van het publiek (George & Joll, 1983). Dit wordt ook wel vertaald in het streven naar optimale produktie; optimaal in kwaliteit en prijs, ook op langere termijn (technologische vernieuwing). Ekonomen noemen dit het streven naar allokatieve (ekonomische)

1 Als Van As (1986) dan ook probeert "een conceptie te ontwikkelen die het mededingingsbeleid baseert op fundamenteel ekonomische uitgangspunten",

kan hij dat m.i. alleen door politieke keuzes en wetenschappelijke onzekerheden en dilemma's te negeren.

en technische efficiëntie. Een tweede motief voor mededingingswetgeving is het beschermen van de openheid en toegankelijkheid van markten, het beschermen van het karakter van *konkurrentie-doorvelen* waardoor concentratie van macht wordt voorkomen. In de Amerikaanse anti-trust geschiedenis speelt bijvoorbeeld het beschermen van de kleine(re) onderneming een belangrijke rol. Kortom, de wens om zowel (te grote) machtsongelijkheid tussen producenten en consumenten als tussen producenten onderling te bestrijden staat centraal in de mededingingspolitieke geschiedenis van vele landen.

Ook in de Memorie van Toelichting bij de aanname van de WEM (1956) werd door Zijlstra, de toenmalige minister van Economische Zaken, het streven naar (*statische en dynamische*)² allokatieve en technische efficiëntie, met daarbij vermindering van duurzame monopolies als nevenvoorwaarde, als doel gesteld. Als doel van de mededingingsbeleid noemde hij het bevorderen van "een mededinging, die expansie dient, de stagnatie bestrijdt en daarbij leidt tot aanvaardbare kosten- en prijsverhoudingen. Dit is in wezen niets anders dan te pleiten voor een maatschappij, waarin de produktieve krachten zich richten op het bevredigen van de wensen van consumenten, inclusief het bevredigen van kollektieve behoeften, op zo efficiënt mogelijke wijze en met vermindering van duurzaam hoge winstposities" (Ham, 1979, XXI).

Het is de taak van de economische wetenschap inzicht te verschaffen in de economische verschijnselen die van belang zijn bij het nastreven van de mededingingspolitieke doelstellingen. Hierbij is de theorie van de industriële organisatie (ook wel: theorie van de marktorganisatie, of leer van de externe organisatie) van belang, waarop in de volgende paragraaf wordt ingegaan.

Economische theorie

De centrale vraag, welke marktstructuur en welk marktgedrag economische en technische efficiëntie kunnen realiseren, is nog lang niet beantwoord, voorzover er ooit een algemeen antwoord op kan worden geformuleerd.³

Bij de statische theorieën, waar van technologische vooruitgang wordt afgezien, strijden mogelijke voor- en nadelen van concentratie en marktmacht om de hegemonie. Als statische nadelen worden genoemd het prijsverhogend effect met mogelijk inflatie als gevolg, het verlies aan konsumentensurplus ('deadweight welfare loss'), X-

---

2 Statisch en dynamisch heeft hier betrekking op het wel respectievelijk niet konstant veronderstellen van de stand van de techniek.

3 In twee artikelen heeft Brouwer de stand van zaken op het gebied van de industriële of externe organisatie uitne-

mend geschetst. Uit haar overzicht kan gekonkludeerd worden dat de theoretische verscheidenheid groot is, zowel binnen de statische als de dynamische theorieën, en dat empirische toetsing slechts moeizaam de weg aangeeft.

inefficiëntie (verspilling door slecht management) en de kosten van het opbouwen en in stand houden van machtsposities. Het inkomenshervredelend effect, in het algemeen een denivellering doordat konsumentensurplus wordt omgezet in monopoliewinst, wordt ook meestal negatief beoordeeld. Als mogelijke statische voordelen van concentratie en marktmacht worden schaalvoordelen en produktdifferentiatie genoemd. Er wordt ook op gewezen dat indien er negatieve externe effecten bij produktie of konsumptie optreden, of indien men van mening is dat de toekomstige behoefte onvoldoende gewicht wordt gegeven, de lagere hoeveelheid en hogere prijs een positieve korrektie van de marktwerking betekenen⁴.

Belangrijk is de taxatie van het relatieve belang van de effecten op de maatschappelijke welvaart. Empirisch onderzoek naar de 'deadweight welfare loss' voor de VS geeft schattingen tussen 0,1 en 3 procent van het BNP als welvaartsverlies (Schwartzman, 1960, Scherer, 1970, Shepherd, 1970). Scherer zelf komt voor het jaar 1966 tot een welvaartsverlies van 6,2% van het BNP in de VS, als gevolg van 'deadweight welfare loss', X-inefficiency en kosten om monopolieposities op te bouwen en te verdedigen (Scherer, 1970). Cowling en Mueller (1978) schatten een maatschappelijk welvaartsverlies van 13,1% van het Gross Corporate Product voor de VS (1963-1966) en 7,2% voor Engeland (1968-1969). Daarbij betrekken zij, naast het 'deadweight welfare loss', zowel de kosten die worden gemaakt om monopolieposities te verwerven en in stand te houden als de kosten die ontstaan doordat derden, mogelijke concurrenten en de overheid, proberen deze monopolies te controleren.

Het welvaartsverhogend effect van (enige) produktdifferentiatie is meer een argument tegenover het steriele model van volledige mededinging dan dat produktdifferentiatie noodzaakt tot een belangrijke mate van concentratie. Het is daarom vooral van belang de empirie van de schaalvoordelen te onderzoeken. Kijken we naar grote markten als die van de EG of de VS dan blijkt, zoals uit overzichten van De Jong (1971), Scherer (1980) en Shepherd (1979) naar voren komt, dat, behoudens uitzonderingen, technische schaalvoordelen ons niet dwingen te kiezen tussen efficiëntie door schaalvergroting enerzijds en behoud van concurrentie door velen anderzijds. Schattingen van de minimale optimale omvang van produktie-eenheden door bedrijfstak-ingenieurs geven aan dat schaalvoordelen meestal ophouden zodra de produktie-eenheden groter worden dan 1 à 5 procent van de betreffende markt, met uitschieters voor enkele bedrijfstakken tot 8 à 12 procent. In vele bedrijfstakken is de optimale bedrijfsomvang slechts in fracties van procenten te becijferen. Res-

4 Bij positieve externe effecten of een te zwaar meewegen van toekomstige behoeften geldt natuurlijk het tegendeel. Het theoretisch belang van deze effecten wordt genuanceerd door kon-

cepten als limietprijsstelling, countervailing power, omzetmaximalisatie, second-best-analyse, transaktiekosten en kontestabiliteit van markten.

ten nog de schaalvoordelen op ondernemingsniveau, de zogenoemde 'multi plant scale ekonomies', waarvan zowel De Jong als Scherer konkluderen dat daarvan tot nu toe niet veel gebleken is.

Als we deze korte opsomming van positieve en negatieve statische effecten evalueren, lijkt het erop dat de positieve effecten van produktdifferentiatie en schaalvoordelen in het algemeen geen vergaande concentratie vereisen terwijl de negatieve effecten genoeg redenen opleveren om grote concentratie en marktmacht te bestrijden en concurrentie te bevorderen. We moeten voorzichtig zijn zulke algemene konklusies als richtsnoer te gebruiken bij de formulering van het mededingingsbeleid. Voorzichtig om twee redenen. Ten eerste betreft mededingingsbeleid altijd een specifieke markt, en algemene konklusies hoeven niet van toepassing te zijn op bepaalde markten. Ten tweede zijn de meeste empirische onderzoeken op dit gebied redelijk gedateerd en niet op Nederlandse markten gericht; zij zijn bovendien uitgevoerd met behulp van schattingsmethoden die grof en niet onomstreden zijn.

Voor de efficiëntie in de tijd is de relatie tussen technologische ontwikkeling en marktstructuur van belang. De vader van de dynamische theorieën, Schumpeter, gaf de centrale vraag al aan door twee modellen te schetsen: het concurrentiekapitalisme en het trustkapitalisme. Het is de vraag of het de kleinere ondernemingen zijn, in onderlinge concurrentiestrijd gewikkeld, die door hun flexibiliteit, creativiteit en veelvormigheid de technologische ontwikkeling bevorderen, of juist grote ondernemingen die wellicht marktmacht pakken aan meer financiële armslag, schaalvoordelen, risikospreiding en een groot marktaandeel.

Uit empirisch onderzoek naar de relatie tussen omvang van de onderneming en marktconcentratie enerzijds en research-intensiteit en research-output anderzijds kan men geen ideale marktstructuur destilleren. Wel worden de argumenten voor grote ondernemingen en hoge concentratie ontkracht. De middelgrote ondernemingen geven relatief wat meer uit aan onderzoek en ontwikkeling (r&d) dan de hele grote ondernemingen. Het aantal verkregen patenten varieert proportioneel met de r&d uitgaven, of is zelfs lager voor grote bedrijven. Opvallend is verder de hoge research-output van de kleine ondernemingen, hoog indien gerelateerd aan de officiële r&d uitgaven van deze ondernemingen. Dit kan wijzen op een onderschatting van de uitgaven van de kleine ondernemingen die immers vaak niet formeel als r&d-uitgaven geboekt staan, maar het lijkt er vooral op dat kleine ondernemingen hun geld efficiënter besteden (Schenk, 1987). Verder blijkt uit veel onderzoek dat belangrijke, baanbrekende uitvindingen voornamelijk het werk zijn van individuen en kleine bedrijven. Studies over de relatie tussen concentratie en technologische ontwikkelingen hebben niet veel opgeleverd. Voorzover er (zwakke) verbanden zijn gevonden lijken zij

erop te wijzen dat hoge concentratie de technologische ontwikkeling remt maar dat een beperkte concentratie (CR4, marktaandeel van de grootste vier ondernemingen, tussen 10 en 50%) positief effect kan hebben (Scherer, 1980, Shepherd, 1979, Kamien & Schwartz, 1984).

Bij alle benodigde voorzichtigheid lijkt het erop dat we mogen conkluderen dat in het algemeen noch de statische noch de dynamische efficiëntie gebaat is bij hoge marktkoncentratie. Dit betekent dat we in het algemeen niet voor het dilemma staan om te kiezen tussen efficiëntie door marktkoncentratie enerzijds en inefficiëntie als gevolg van het voorkomen van (te grote) machtsongelijkheid anderzijds. De twee eerder gevonden doelstellingen van mededingingspolitiek, efficiëntie en machtspariteit, lijken niet met elkaar in conflict. Beide worden bevorderd door open markten met meer ondernemingen van diverse omvang die met elkaar concurreren om de gunst van de afnemer/konsument.

Wetgevingstypen

De mededingingswetgeving in de meeste Westerse geïndustrialiseerde landen kan worden getypeerd aan de hand van twee benaderingen van concurrentiebeperking: het verbods- en het misbruikprincipe. Bij het verbodsprincipe is elke concurrentiebeperking in principe verboden, en kan zij alleen om speciale redenen worden toegestaan. Bij het misbruikprincipe is elke concurrentiebeperking in principe toegestaan, tenzij er speciale redenen zijn om haar te verbieden. Dit onderscheid spreekt vooral juristen aan. Economen zijn meer geneigd een onderscheid te maken tussen de structuurbenadering en de regulatiebenadering (Schmidt, 1981). Bij de structuurbenadering staat het handhaven of herstellen van een competitieve marktstructuur door fusiecontrole, opsplitsing en verbod van concurrentiebeperkingen centraal. Bij de regulatiebenadering wordt niet het bestaan van de concurrentiebeperking aangevochten maar wordt getracht, indien daar redenen voor zijn, het marktgedrag of het marktresultaat dat ontstaat door de concurrentiebeperking te reguleren.

Beide indelingen overlappen sterk door de achterliggende visie op de effecten van concurrentiebeperkingen en de rol van het mededingingsbeleid. De verbodswetgeving komt voort uit de overtuiging dat concurrentiebeperkingen in het algemeen zijn aan te merken als een aantasting van de gezonde concurrentie. Concurrentiebeperking en concentratie leiden tot verlies aan efficiëntie en hogere prijzen, en de nadruk ligt op de nadelen. Daarnaast steunt verbodswetgeving veelvuldig op de overtuiging dat concurrentiebeperkingen en concentratie een aantasting van de persoonlijke vrijheid opleveren en uit maatschappelijk-politiek oogpunt gevaarlijke machtsposities in het leven roepen of in stand houden. Voorstanders van een verbodswetgeving vatten de mededingingspolitiek op als een or-

deningspolitiek. Zij willen ingrijpen in de structuur van markten door kartels en monopolioïde ondernemingen op te breken en door fusies bij overschrijding van bepaalde grenzen te verbieden. De misbruikwetgeving wordt aangehangen door degenen die niet bij voorbaat in een concurrentiebeperking een aantasting van de gezonde concurrentie zien. Naast de nadelen wordt juist ook gewezen op de voordelen van concurrentiebeperking: het bestaan van schaalvoordelen, het voorkomen van ruïneuze concurrentie en dergelijke. In verband met de afweging van voor- en nadelen vindt men dat er per geval geoordeeld moet worden. Aangrijpingspunten van beleid worden dan ook meestal gezocht in het reguleren van het gedrag van ondernemingen in plaats van de structuur.⁵

Een belangrijk praktisch verschil bij de toepassing van de mededingingswetgeving betreft de vraag wie de eventuele *bewijslast* draagt. Bij verbodswetgeving is in principe alles verboden en zijn het de ondernemingen die moeten bewijzen dat de onderhanden zijnde specifieke situatie zodanig is dat er een uitzondering moet worden gemaakt. De bewijslast ligt bij de *onderneming*. Bij de misbruikwetgeving echter is alles toegestaan en de overheid moet aantonen dat er in een specifieke situatie dient te worden opgetreden. De bewijslast ligt bij de *overheid*.

In de volgende paragraaf bezien we of er op grond van de geformuleerde doelstellingen van de mededingingspolitiek en de economische analyse uit de vorige paragraaf, konklusies zijn te trekken over de inrichting van het mededingingsbeleid.

Inrichting van het mededingingsbeleid

Een brede definitie van concentratie is die van De Jong: "Concentratie is vermindering, samentrekking of onderlinge verbinding van de centra van beslissingsmacht over produktiefactoren" (De Jong, 1971, 4). Het draait om de concentratie van beslissingsmacht en laat open waarop die macht om te beslissen is gebaseerd. Hierdoor omvat het begrip concentratie zowel mededingingsregelingen (kartels e.d.), joint ventures en dubbelfunkties als monopolie, marktdominantie en fusies. Ook minderheidsdeelnemingen en (de)centralisatie van beslissingsmacht binnen de onderneming vallen binnen de grenzen van deze definitie.

Het mededingingsbeleid houdt zich niet met al deze vormen van concentratie bezig. Het is met name gericht op de mededingingsregelingen, dubbelfunkties en joint ventures (het gaat hier dus om onderlinge verbinding van de centra van beslissingsmacht), en op monopolie, marktdominantie en fusies (vermindering van centra van

---

5 Hiermee is niet gezegd dat misbruikprincipe en structuurbenadering respectievelijk verbodsprincipe en regulatiebenadering elkaar logisch niet ver-

dragen. Bij een misbruikbenadering van kartels waarbij elk kartel apart wordt bekeken kan bijvoorbeeld heel goed een verbod als sanktie passen.

beslissingsmacht). Bovendien zijn niet alle aspecten van deze concentratievormen van belang. De mededingingspolitiek richt zich op deze concentratievormen in zoverre zij de concurrentie beperken.

Niet elke mededingingswet bevat bevoegdheden ten aanzien van al deze concentratievormen. Enerzijds staan in alle wetten de mededingingsregelingen centraal en anderzijds concentratie door monopolie, marktdominantie en soms ook fusie. Enerzijds-anderzijds omdat de wetgeving en het optreden ten aanzien van kartels in het algemeen strenger is dan ten aanzien van monopolie, marktdominantie en fusie. Dit verschil in beleid weerspiegelt het feit dat de gevolgen voor de efficiëntie van de verschillende concentratievormen niet hetzelfde zijn.

De eerder genoemde voorzichtige konklusie dat in het algemeen noch de statische noch de dynamische efficiëntie gebaat is bij hoge marktconcentratie geldt met name voor kartels. Immers, in het algemeen leveren kartels geen schaalvoordelen op daar de deelnemers zelfstandig blijven produceren. Specialisatiekartels vormen mogelijk een uitzondering. Ook zijn de meeste kartels niet gericht op het verbeteren, uitbreiden of stimuleren van r&d, zodat ook de positieve dynamische effecten meestal geen rol spelen. Het overwegend negatieve maatschappelijke effect van kartels maakt dat een verbodsstelsel voor de hand ligt, mede omdat bescherming van het marktmechanisme in zichzelf een doel is. Daarbij hoort een positieve toets: om toch geaccepteerd te worden dient te worden aangetoond dat de voordelen van het kartel de nadelen overtreffen. Daarbij zal het kartel de maatschappelijke voordelen moeten aantonen en is het aan de overheid om ook de nadelen te onderzoeken en een afweging te maken. Een keuze dient dan nog gemaakt te worden tussen het wettelijk vastleggen van de criteria voor acceptatie van een kartel, wat grotere rechtszekerheid maar mogelijk ook starheid met zich brengt, of het nalaten daarvan, wat grotere flexibiliteit maar ook mogelijke willekeur en verwatering van het beleid tot gevolg heeft.

Ten aanzien van de tweede soort verschijnselen waar de mededingingspolitiek zich op richt -monopolie, marktdominantie, fusie- is de beoordeling voorzichtiger. Per geval dienen voor- en nadelen te worden afgewogen aangezien generaliseerbare oordelen nauwelijks te geven zijn. Daarbij komt dat het nogal eens moeilijk wordt geacht een onderneming iets te verbieden dat winstgevend is. Van daar dat in de meeste landen het beleid ten aanzien van (het verwerven van) monopolie/marktdominantie en fusies minder streng en meer kasuïstisch is dan het beleid ten aanzien van kartels. Voor kartels is de wet vaak geïnspireerd op het verbodsbeginsel, zoals bijvoorbeeld in de VS, de EG, Engeland en West-Duitsland het geval is.

Als we een afweging trachten te maken tussen het verbodsprincipe en het misbruikprincipe, dan kunnen we het volgende zeggen:

- Het misbruikprincipe is door zijn kasuïstische benadering theoretisch beter in staat een totale beoordeling te maken en rekening te houden met alle voor- en nadelen van de specifieke situatie.
- Het is de vraag of de eventuele voordelen van het fijnzinniger misbruikprincipe opwegen tegen de ongetwijfeld hogere beleidskosten. Het per geval beoordelen geeft juridische en andere kosten aan de kant van zowel onderneming als overheid, en vooral voor de laatste, daar deze de bewijslast draagt.
- Het is waarschijnlijk dat misbruikwetgeving meer mogelijkheden tot obstructie biedt aan de ondernemingen:
  - veel informatie die nodig is voor een afweging van voor- en nadelen is immers in het bezit van de ondernemingen;
  - de overheid dient eerst te bewijzen en dan pas tot een verbod te komen.

De meer gematigde politiek-ekonomische visie die schuilt achter het misbruikprincipe, gepaard aan de hogere kosten en langzamere rechtsgang, maken het waarschijnlijk dat het mededingingsbeleid in landen met een misbruikwetgeving minder op de voorgrond zal treden en minder effectief zal lijken. Nederland is hier een voorbeeld van. Bij een studie naar het mededingingsbeleid zijn echter meer factoren van belang dan alleen het principe waarop de wet is geschoeid. Institutionele factoren, de effectiviteit van het ambtenarenapparaat in het algemeen en de politieke wil tot het voeren van beleid spelen ook mee.

Het Nederlandse mededingingsbeleid: mededingingsregelingen

Als we de Nederlandse politiek ten aanzien van mededingingsregelingen willen beoordelen moeten we onderscheid maken tussen woord en daad, tussen de wet en de praktijk. Een mededingingsregeling is gedefinieerd in de wet als "een overeenkomst of burgerrechtelijk besluit, waarbij de economische mededinging tussen eigenaren van ondernemingen wordt geregeld". Kartels vormen de belangrijkste groep van regelingen. De WEM biedt de overheid de mogelijkheid mededingingsregelingen juridisch onverbindend te verklaren, te schorsen of (een deel van) de inhoud te publiceren. Artikel 10 geeft de mogelijkheid een bepaalde klasse of soort mededingingsregeling onverbindend te verklaren, de zogenaamde generieke onverbindendverklaring. In artikel 19 van de WEM staat dat de minister kan optreden als hij de mededingingsregeling in strijd acht met het algemeen belang. Daarom betitelen de meeste commentatoren de WEM als misbruikwetgeving: in principe is een regeling toegestaan tenzij er speciale redenen zijn haar te verbieden (o.a. Mulder & Mok, 1962). Daarnaast leeft de opvatting dat de WEM negatiever ten opzichte van mededingingsregelingen staat; dat de ekonomische omstandigheden beperking van de concurrentie

moeten rechtvaardigen en dat concurrentiebeperking in principe verboden is. Deze opvatting komt recent naar voren in het *aktiviteitenplan voor het mededingingsbeleid* dat staatssecretaris Evenhuis van Economische Zaken in juli 1987 aan de Tweede Kamer stuurde (brief 787/VII/223) en eerder in een artikel van Uitermark (1986), de Raadsadviseur voor Ordeningsvraagstukken van het ministerie van Economische Zaken.

De uitvoering van de WEM weerspiegelt een verwaterd misbruikstelsel. Een positieve uitzondering wordt gevormd door de generieke onverbindendverklaring sinds 1964 van kollektieve vertikale prijsregelingen in het algemeen en individuele vertikale prijsregelingen voor een aantal duurzame consumptiegoederen. De wet is wel verleend met een noodrem die slechts gebruikt wordt bij al te grote misstanden. De belangrijkste aanleiding voor het zogeheten informele beleid -overleg voordat men mogelijk de sankties en procedures uit de wet gaat beproeven- blijkt de behandeling van klachten te zijn geweest. Vanwege het geheime karakter van het kartelregister waren dat voornamelijk klachten van andere ondernemingen. Het op initiatief van het ministerie onderzoeken van (nieuw) aangemelde kartels, zoals nu in het activiteitenplan aangekondigd, gebeurde zelden. Verder dan het informele stadium kwam het beleid meestal niet. Vrijwel was het het kartel dat een koncessie deed of, vaker nog, de minister die geen aanleiding zag tot ingrijpen. Mok (1969, 140) merkte hier al eerder over op: "men zou eigenlijk nog een derde alternatief verwachten, namelijk overgang naar een formele procedure (met inschakeling van de Kommissie E.M.). Het is eigenlijk niet te geloven dat bij de $\pm$ 350 klachten tegen kartels, die in de periode 1963/67 zijn ingediend, er niet één zou zijn geweest, waarbij wel strijd met het algemeen belang aanwezig wordt geacht en het kartel toch niet in het informele stadium wilde toegeven". Tot formeel beleid is het ook sindsdien nauwelijks gekomen.⁶ De meest waarschijnlijke verklaring is dat het departement opziet tegen formele procedures omdat de WEM weinig kans op succes biedt. Daarnaast wordt wel een tekort aan politieke wil tot stringent beleid genoemd.

Zoeken we verder naar oorzaken voor het ondermaatse karakter van het mededingingsbeleid dan spelen verschillende factoren een rol. We zagen reeds dat een misbruikstelsel in het algemeen nogal kostbaar is omdat elk kartel apart dient te worden bekeken en, na een eventuele goedkeuring, continu dient te worden 'bewaakt'. Omdat de overheid de bewijslast draagt om strijdigheid met het algemeen belang aan te tonen rust op haar een zware last. Daarbij blijven in Nederland vele regelingen buiten schot. Dit laatste wordt nog versterkt door het feit dat het kartelregister tot nu toe niet

6 Het is opmerkelijk dat, nadat na 1959 onverbindendverklaring van een mededingingsregeling niet meer was voorge-

komen sinds juli 1986 vier maal een (gedeelte van) een mededingingsregeling onverbindend is verklaard.

openbaar is; de overheid is tot geheimhouding verplicht over de bij haar aangemelde kartelmatige regelingen. Daarom kunnen weinigen het beleid kritisch volgen en is het voor niet direct bij regelingen betrokkenen, bijvoorbeeld konsumentenorganisaties, moeilijk verdediging van hun eigen belang of het algemeen belang te bevorderen. Voeg daarbij dat het kartelregister incompleet en verouderd is doordat geen gebruik wordt gemaakt van sancties op niet-aanmelding, en het moge duidelijk zijn dat het beleid ten aanzien van mededingingsregelingen te kort schiet.

Een uit 1981 daterend wetsvoorstel dat moest zorgen voor openbaarheid van het kartelregister is vorig jaar, ondanks een meerderheid voor de essentie van het voorstel, gesneuveld in de Eerste Kamer na verschil van mening over een onderdeel. Leek openbaarmaking van het register daarmee voorlopig weer ver verwijderd, onlangs gaf staatssecretaris Evenhuis te kennen dat naar zijn mening de Wet Openbaarheid Bestuur (WOB) ook van toepassing is op de WEM. Hij zei individuele verzoeken om inzage in een bepaalde mededingingsregeling te zullen honoreren met inachtneming van de uitzonderingsgronden van de WOB. Hiertegen is door de ondernemersorganisaties protest aangetekend. Deze laatste baseren zich daarbij vooral op de verplichting tot geheimhouding die in de WEM staat vermeld (artikel 42). Ook in de Tweede Kamer, en met name bij het CDA, blijken grote twijfels te bestaan of de WOB wel van toepassing is op de WEM. In een commissievergadering van de Tweede Kamer (29 september 1987) is besloten de toepassing van de WOB voorlopig op te schorten totdat de Kamer het activiteitenplan van de staatssecretaris heeft geëvalueerd. Daarmee is het onduidelijk of in de toekomst via de WOB enige openbaarheid kan worden bereikt. Wel is al duidelijk geworden dat toepassing van de WOB in ieder geval niet zo ver zal gaan als het eerder gesneuvelde wetsontwerp.

Het geheime karakter van het kartelregister maakt al dat vooral de direct betrokkenen bij regelingen, dat wil zeggen ondernemingen, het beleid beïnvloeden. Dit wordt nog versterkt doordat het beleid niet wordt uitgevoerd door een onafhankelijk instituut, zoals in West-Duitsland het Bundeskartellamt, maar door het ministerie van Economische Zaken. In het algemeen is het beleid van dit ministerie erop gericht de belangen en de positie van het bedrijfsleven te verbeteren en te verdedigen. Dit beïnvloedt het mededingingsbeleid en de speelruimte van de Directie Mededinging en Fusies in negatieve zin ('t Gilde & Haank, 1985).

Of de WEM aanleiding geeft tot obstructie van ondernemingszijde is moeilijk te zeggen, door het tekort aan informatie over het gevoerde beleid. Aangegeven is al dat het onbenut laten van sanctiemogelijkheden op niet-aanmelding de voortgang in de uitvoering van het beleid niet zal bevorderen. De adviesaanvraag aan en de advisering van de Commissie Economische Mededinging (CEM) van

de SER vertraagt het formele beleid verder. Vertraging en producentenbias worden vaak versterkt doordat in de WEM is opgenomen dat de minister van Economische Zaken alleen kan optreden samen met ministers die 'het mede aangaat'. Dit betekent dat eventueel de instemming nodig is van een andere minister die geacht wordt de belangen van de betrokken sektor te behartigen. De af te leggen ambtelijke weg wordt er aldus niet korter op.

Als laatste kritiekpunt kan worden genoemd dat de WEM alleen kan optreden tegen regelingen die de erbij aangesloten juridisch binden. Deze juridische binding kan worden verboden, ontbonden verklaard. Niet juridisch bindende afspraken en zogenaamd parallel gedrag kunnen echter niet worden aangepakt, tenzij tegelijkertijd een economische machtspositie wordt vastgesteld (zie de volgende paragraaf).

Het is het samenspel van al deze factoren dat vele mededingingsregelingen in Nederland van scherpe controle gevrijwaard heeft. Dit vormt een verklaring voor het grote aantal regelingen in Nederland. Vanaf 1959, toen het kartelregister werd ingevoerd, heeft het aantal landelijke regelingen tussen de 875 en 542 geschommeld. Daarnaast staan dan nog gemiddeld zo'n 750 regionale en plaatselijke regelingen aangemeld. Het karakter van de mededingingsregelingen in Nederland komt naar voren in tabel 1. De meeste kartels verdelen de markt en/of regelen de prijs. Slechts een kleine minderheid van de regelingen kan in verband worden gebracht met de eerder genoemde mogelijk positieve effecten van concentratie. Rationalisatie van de produktie en centralisatie van de verkoop leiden mogelijk tot schaalvoordelen en kostenreduktie. Er zijn vele regelingen, zoals marktverdelings-, prijs- en kollektief exclusief verkeerregelingen⁷, die in het buitenland in het algemeen geen genade zouden vinden bij de mededingingspolitieke autoriteiten. Het is het aantal en de aard van de regelingen tesamen die Van Muiswinkel deden verzuchten dat de artikelen die de Nederlandse konsument doet van a tot z gekartelleerd zijn (Van Muiswinkel, 1977).

Het Nederlandse mededingingsbeleid: economische machtspositie

De economische machtspositie wordt in de Wet omschreven als "een feitelijke verhouding of rechtsverhouding in het bedrijfsleven, die een overwegende invloed van één of meer eigenaren van ondernemingen op een markt voor goederen of diensten in Nederland medebrengt". Daaronder vallen het monopolie, het dominante bedrijf, samenspanning door oligopolisten en dergelijke. De WEM heeft ook hier een uitgesproken misbruikarakter. Economische machtsposities op zich zijn niet verboden. De wet geeft alleen de

---

⁷ Kollektief exclusief verkeerregelingen zijn regelingen waarbij een groep producenten en een groep afnemers zich

wederzijds verplichten alleen met elkaar zaken te doen.

mogelijkheid het gedrag van bestaande economische machtsposities te reguleren als de machtspositie met het algemeen belang strijdige gevolgen heeft. Met name kunnen een leveringsplicht en voorschriften met betrekking tot de prijs worden opgelegd.

Indeling naar aard van de landelijke mededingingsregelingen als aangemeld bij het kartelregister

Tabel 1

	1-1-1969	1-1-1977	1-1-1985*
Aantal regelingen	782	547	556
1. Produktie	51	28	25
a. rationalisatie	22	8	7
b. kwaliteit	29	20	18
2. Marktverdeling			
a. quotering	150	82	93
1. produktie	22	12	35
2. afzet	112	64	54
3. aankoop	16	6	4
b. gebiedsafbakening	28	19	15
c. klantenbinding en -verdeling	27	20	20
3. Prijzen			
a. horizontaal	305	178	188
1. minimumprijzen	141	81	
2. vaste prijzen	141	85	
3. kalkulatie schema's	16	12	
b. kollektieve vertikale prijsbinding	21	11	10
c. overige vormen van prijsbinding	245	139	123
1. opzet en prijskorrekties	55	45	
2. marges en kortingen	108	50	
3. provisies	19	12	
4. bonussen en rabatten	39	16	
5. diversen	24	16	
4. Prijs- en kortingsdiskriminatie	21	15	
5. Kollektief exclusief verkeer	87	46	43
6. Kondities	246	176	159
7. Meldingen	95	69	82
8. Centralisatie in- en verkoop	79	60	69
a. inkoopkantoren	21	13	
b. verkoopkantoren	58	47	
9. Financiële aangelegenheden	53	27	
a. winst- en verliesposten	14	6	
b. afdrachten	39	21	
10. Diversen	119	88	
Totaal aantal geregelde onderwerpen	1527	958	968

* Zoals de open plekken voor 1985 laten zien, wordt de verslaglegging er niet gedetailleerder op.

Bron: Jaarverslagen toepassing WEM.

Het ontstaan van economische machtsposities door fusies valt niet onder de WEM. Nederland kent geen fusiewetgeving. Tevens biedt de WEM geen mogelijkheden de structuur van een markt open te

breken; de mogelijkheid een onderneming op te splitsen ligt niet in de wet verankerd. De WEM biedt dus alleen de mogelijkheid op te treden tegen (bepaald) gedrag dat voortvloeit uit economische machtsposities. Het gevoerde beleid biedt hier een nog triestere aanblik dan het geval was bij het kartelbeleid. Er is weinig opgetreden tegen economische machtsposities en daardoor is het moeilijk eventuele beleidslijnen te onderscheiden. In de praktijk is de enige aanleiding tot daadwerkelijk beleid ook hier het binnenkomen van klachten. Veel van deze klachten worden ongegrond geacht en geven geen aanleiding tot ingrijpen. De klachten hebben vrijwel altijd betrekking op de weigering tot levering van bepaalde goederen of het verrichten van bepaalde diensten. Als het ministerie wel optreedt naar aanleiding van een klacht, dan wordt meestal in de informele sfeer een oplossing gevonden, in het algemeen door de levering weer te hervatten. Ook dit vergemakkelijkt het afleiden van beleidsstandpunten niet. In het algemeen lijkt boycot of weigering te leveren pas verboden te worden indien er voor de geboycotte geen reële alternatieven zijn om de betreffende produkten of diensten elders te betrekken. De belangrijkste formele maatregel van de laatste jaren is het in 1977 gegeven maximumprijvoorschrift aan Hoffmann-La Roche voor librium en valium. Dit is de enige maal dat er een formele beschikking is gegeven met het doel om een prijs te beperken die was berekend door een onderneming met een economische machtspositie.⁸

De oorzaken voor het zeer magere karakter van het beleid ten aanzien van economische machtsposities zijn gedeeltelijk dezelfde als voor het beleid ten aanzien van kartels: de lage kans op succes, de vertraging bij de omslachtige formele procedures en de producentenbias van Economische Zaken raken het beleid ten aanzien van elke vorm van concurrentiebeperking ('t Gilde & Haank, 1985). Zoals het beleid ten aanzien van de mededingingsregelingen wordt gehinderd door een geheim en incompleet kartelregister, zo is de situatie bij economische machtsposities door gebrek aan gegevens nog slechter. Dit komt ten eerste doordat economische machtsposities niet worden geregistreerd. Het wordt bemoeilijkt doordat deze posities alleen in de tijd kunnen worden vastgesteld. Het draait immers om de vraag hoe langdurig de machts- en monopoliepositie in stand blijft. Zijlstra meende dat de WEM geen aanknopingspunt biedt om een onderzoek in te stellen naar de gedragingen van grote concerns op de markt ten einde in het algemeen belang inzicht in deze gedragingen te krijgen. Hij vond dat "als een economische machtspositie als zodanig moet worden aangepakt, moet het wel zo

8 Het overheidsoptreden in deze verdiende bepaald niet de schoonheidsprijs en kreeg voor de staat een ongelukkig staartje. Op 2 oktober 1986 besliste de Hoge Raad dat de overheid onzorgvuldig is opgetreden en de wet

heeft overtreden. De overheid is schuldig gesteld en moet dus de door Hoffmann-La Roche verloren inkomsten vergoeden. Aldus is de belangrijkste formele maatregel geen succes geworden.

bont worden gemaakt, dat het, wat dit betreft, volkomen evident is, dat er iets dergelijks aan de hand is. Dit is niet iets om met een apparaat op het spoor te komen, maar het is iets, dat evident is" (aldus geciteerd in Ham, 1979, XXXVI). Daarnaast meende hij dat het niet paste om binnen de WEM een regeling op te nemen van schadevergoeding of van het opleggen van een boete aan die monopolies, die het publiek jarenlang onverantwoord hoge prijzen hebben laten betalen. Het is deze combinatie, het ontbreken van een overzicht van de bestaande machtsposities en het ontbreken van een schadevergoedingsregeling, die mijns inziens het beleid ten aanzien van economische machtsposities danig verzwakt.

Het ontbreken van fusiewetgeving maakt dat niets kan worden gedaan tegen het ontstaan van economische machtsposities. De SER-fusiegedragskode biedt alleen een beoordeling op procedurele gronden (zijn de vakbonden en ondernemingsraden tijdig ingelicht etcetera). Een voorbeeld kan worden genomen aan het Engelse of Amerikaanse beleid waar fusies die een bepaalde omvang overschrijden, in omzet of procenten van de markt, kunnen worden onderzocht en verboden en, indien reeds tot stand gekomen, ontbonden. Het belang van zulke wetgeving is eens te meer gebleken bij de overnamestrijd rond Kluwer.

Aktiviteitenplan voor het mededingingsbeleid

Ook in het *Activiteitenplan Mededingingsbeleid* wordt een grote rol toegedicht aan het marktmechanisme in de bevordering van statische en dynamische efficiëntie. Er wordt een overwegend negatieve houding ingenomen tegenover concurrentiebeperkingen in het algemeen en kartels in het bijzonder. Daarbij past een verbodswetgeving meer dan een misbruikwetgeving. Indien men een kartel in principe afkeurt en alleen wil toestaan in bijzondere omstandigheden wanneer het bijzondere voordelen oplevert, is een verbod met uitzonderingsmogelijkheden immers het meest logisch en praktisch. In het activiteitenplan wordt echter gekozen voor de huidige praktijk waarbij kartels in principe zijn toegestaan maar in het algemeen negatief worden beoordeeld (aldus het activiteitenplan), waarna de overheid zich voor de taak ziet gesteld alle kartels apart te onderzoeken. In het plan worden geen maatregelen genomen om te komen tot een verbodswetgeving voor kartels, en wordt zelfs het streven daartoe niet geuit. Ook een verschuiving in de verbodsrichting door een uitbreiding van de generieke onverbindendverklaring wordt niet genoemd.

De konkrete maatregelen die worden aangekondigd zijn nogal mager gezien de nadruk op het belang van concurrentie in de inleiding van het plan. Om de effectiviteit te vergroten en het beleid te verscherpen wordt beloofd dat mededingingsregelingen kritisch zullen worden getoetst (gebeurde dat vroeger dan niet?). Individuele vertikale prijsbinding krijgt extra aandacht en 40 'ware' regelingen

(prijzregelingen, quoteringsregelingen en dergelijke) worden nader geanalyseerd. Aan het middel van generieke onverbindendverklaring voor sommige 'zware' regelingen wordt kennelijk niet gedacht.

In het activiteitenplan wordt een hernieuwd indienen van een wetsvoorstel tot openbaarmaking van het kartelregister helaas niet aangekondigd. Wel wordt erkend dat het register verre van compleet is: "Bij klachten blijkt nogal eens dat deze betrekking hebben op een mededingingsregeling, die niet blijkt te zijn aangemeld" (blz.7). Om dit te verbeteren wordt gedacht aan voorlichting om de meldingsplicht onder de aandacht te brengen, en aan een gerichter opsporings- en vervolgingsbeleid. Ook hier is een voor de hand liggende mogelijkheid die de WEM zelf biedt onbenut gelaten. Mededingingsregelingen kunnen hun rechtskracht verliezen als ze niet tijdig zijn aangemeld. Per algemene maatregel van bestuur kan de minister bepalen voor welke soorten regelingen dit moet gelden (artikel 5 WEM). Dit artikel is nog nooit gebruikt. Dit in tegenstelling tot het buitenland waar, bijvoorbeeld in de EG, automatische nietigheid bij niet-aanmelding wel als sanktie geldt.

In het activiteitenplan komt het beleid ten aanzien van economische machtsposities nauwelijks aan de orde. Nergens vinden we iets over het ontbreken van onderzoek naar economisch machtsmisbruik noch over het ontbreken van de mogelijkheid boetes of schadevergoeding toe te passen of over het ontbreken van een deugdelijke fusiewetgeving. De enige keer dat het begrip economische machtspositie voorkomt is onder het kopje "verbreding reikwijdte van het beleid" door het "positioneren van EZ als 'aanspreekpunt' voor klachten over mededingingsregelingen en economische machtsposities" (blz.7). Kennelijk is men op het ministerie wel tevreden met een beleid dat voornamelijk naar aanleiding van klachten werkt en vooral een bescherming van de ene ondernemer tegen boycot door (een) andere ondernemer(s) biedt.

Het was niet te verwachten dat uit de koker van het ministerie van Economische Zaken het voorstel zou komen om het mededingingsbeleid bij een onafhankelijk(er) instituut onder te brengen. Het is echter teleurstellend dat in het activiteitenplan niets is genoemd om de verdragende procedures te verkorten of te veranderen. Terwijl het probleem wel wordt gesignaleerd: "De ervaring heeft geleerd dat zowel het tot stand brengen van een formele maatregel als het overleg met betrokkenen in het kader van het informele beleid, bijzonder tijdrovend kan zijn" (blz.10).

Vanwege genoemde tekortkomingen is het mijns inziens gerechtvaardigd het activiteitenplan als te mager en halfslachtig te betitelen. Hoogst waarschijnlijk zal het beleid na een kleine rimpeling in de vijver weer de passiviteit van de afgelopen decennia weerspiegelen.

Samenvatting en konklusie

De motivatie achter de WEM sluit aan bij de achtergronden van de meeste mededingingswetten: een streven naar statische en dynamische allokatieve en technische efficiëntie, met daarbij vermindering van duurzame monopolies als nevenvoorwaarde. De statische noch de dynamische efficiëntie is in het algemeen gebaat bij hoge marktconcentratie en marktmacht. Dit geldt met name voor kartels daar deze in het algemeen geen schaalvoordelen opleveren. Konklusie is dan dat een verbodstelsel voor kartels het meest voor de hand ligt, met name ook vanwege de er bij passende positieve toets. Voor economische machtsposities ligt dit wat ingewikkelder daar structuurmaatregelen, zoals opsplitsing van een onderneming, nogal omslachtig en moeilijk realiseerbaar zijn. Gedragsregulatie en wetgeving met een misbruikarakter is daar dan ook meer op zijn plaats. Mede hierom is het des te belangrijker via een deugdelijke fusiewetgeving het ontstaan van economische machtsposities zoveel mogelijk te vermijden.

Het Nederlandse mededingingsbeleid, dat zich concentreert op de klachtenafhandeling over kartels en zich voornamelijk in de informele sfeer afspeelt, maakt een povere indruk. Dit wordt veroorzaakt door het misbruikarakter van de WEM en enkele specifieke kenmerken en procedures. Het misbruikstelsel levert hoge kosten op omdat de overheid de bewijslast draagt. Veel werk blijft liggen en het ministerie concentreert zich op de klachtenafhandeling. Specifiek komt daar nog bij dat het kartelregister incompleet en geheim is, het ministerie van Economische Zaken een producentenbias heeft, de procedures traag verlopen, kartels slechts juridisch kunnen worden ontbonden, naar economische machtsposities nauwelijks onderzoek wordt gedaan, boetes en schadevergoedingen niet kunnen worden geheven en fusiewetgeving ontbreekt.

Het is teleurstellend dat in het recente activiteitenplan van staatssecretaris Evenhuis nauwelijks iets staat dat de genoemde oorzaken bestrijdt. Het enige dat feitelijk wordt aangekondigd is dat mededingingsregelingen kritischer zullen worden beoordeeld, dat met name veertig reeds bestaande regelingen worden bekeken, en dat via voorlichting en een gericht opsporings- en vervolgingsbeleid wordt getracht het kartelregister completer te krijgen. Over de mogelijkheid openbaarheid van mededingingsregelingen af te dwingen via de WOB valt voorlopig nog weinig te zeggen, behalve dat het als een omweg kan worden aangemerkt. Het zou in dit opzicht beter zijn indien een nieuw, eventueel licht gewijzigd, wetsvoorstel zou worden ingediend.

Het is niet zo dat de WEM in zijn geheel niet deugt. De WEM heeft mogelijkheden die niet worden benut. Zo biedt de mogelijkheid tot generieke onverbindendverklaring de weg naar een (beperkt) ver-

bodstelsel voor kartels. Artikel 5 biedt zoals eerder gemeld de mogelijkheid tot automatische nietigverklaring bij niet-aanmelding van mededingingsregelingen. Naast allerlei veranderingen en toevoegingen is vooral ook politieke wil nodig. Voor politieke wil is echter eveneens een stimulerende institutionele inrichting nodig. Het weghalen van het mededingingsbeleid bij het ministerie van Economische Zaken en onderbrenging bij een onafhankelijk instituut zou al een flinke stap in de goede richting zijn. Voorlopig echter zal de Nederlandse mededingingspolitiek bij internationale vergelijkende studies nog wel treffend kunnen worden gekarakteriseerd met de woorden van Hermann en Jones: "the national anti-trust legislation represents a fairly elaborate instrument which is used sparingly to put a gentle pressure on the dominant organizations in order to eliminate the most outrageous abuses of market power" en "so far, however, the (Dutch) system remains extremely lenient - if not benevolent - towards both large enterprises and trade associations" (Hermann & Jones, 1977, 352).

Literatuur

- As A.A. van, Het mededingingsbeleid, *Economische Statistische Berichten*, 27 augustus, 1986
- Brouwer M., Ontwikkelingen in de theorie van de industriële organisatie I en II, *Economisch Statistische Berichten* 28 augustus resp. 30 juli, 1985 en 1986
- Cowling K. en Mueller D.C., The social costs of monopoly power, *The Economic Journal*, 88 (december), 1978
- Geelhoed L.A., *Wetgeving en economische crisis: Crisis in economische wetgeving?*, inaugurele rede, Zwolle: Tjeenk Willink, 1985
- George K.D. en Joll C., *Industrial organisation*, London: Allen & Unwin, 1983
- Gilde A.P.J. 't en Haank D.J., *De praktijk van de Wet Economische Mededinging*, SWOKA Onderzoeksrapport nr.37, 's-Gravenhage, 1985
- Ham A.D., *Wet economische mededinging*, Zwolle: Tjeenk Willink, 1979
- Hennipman P., *De taak van de mededingingspolitiek*, Haarlem: Bohn, 1966
- Hermann A.H. en Jones C., *Fair Trading in Europe*, London: Kluwer-Harrap, 1977
- Jong H.W. de, *Ondernemingsconcentratie*, Leiden: Stenfert Kroese, 1971
- Kamien M.L. en Schwartz N.L., *Market Structure and Innovation*, Cambridge: Cambridge University Press, 1984
- Mason E.S., *Economic Concentration and the Monopoly Problem*, Cambridge (Mass.): Harvard University Press, 1957
- Mok M.R., Het Nederlands Kartelbeleid, *Sociaal Economische Wetgeving*, nr.3, 1969

- Mok M.R., 20 jaar WEM, *Sociaal Economische Wetgeving*, nr.11, 1978
- Muiswinkel F.L. van e.a., *De handelonderneming*, Amsterdam: Elsevier, 1977
- Mulder A. en Mok M.R., *Kartelrecht*, Alphen aan den Rijn-Deventer: Samsom-Kluwer, 1962
- Schenk H. (red.), *Industrie- en technologiebeleid*, Groningen: Wolters-Noordhoff, 1987
- Scherer F.M., *Industrial market structure and economic performance*, Chicago: Rand McNally, resp. Boston: Houghton Mifflin, 1970 en 1980
- Schmidt I., *Wettbewerbstheorie und -politik*, Stuttgart: Gustav Fischer Verlag, 1981
- Schwartzman D., The Burden of Monopoly, *Journal of Political Economy*, 68 (december), 1960
- Shepherd W.G., *Market Power & Economic Welfare*, New York: Random House, 1970
- Shepherd W.G., *The Economics of Industrial Organization*, Englewood Cliffs: Prentice-Hall, 1979
- Uitermark P.J., Het Nederlandse mededingingspolitieke regime, *TVVS*, nr.5, 1986